

Kitabiyat

Zafer Toprak, *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*, Doğan Kitap, İstanbul, 2012, 1. Baskı, 615 sayfa, ISBN 978-605-09-0625-7.

Özet

Atatürk Dönemi Fizik Antropoloji çalışmalarının tasviri ve tahlilini yapan kitap, dönemin Türk Tarih Tezi, Güneş-Dil Teorisi ve ırka yönelik bakış açılarını da incelemektedir. Kitapta Erken Cumhuriyet dönemi tarih çalışmalarının kapsamlı bir analizi yer aldığı gibi, dünyadaki antropoloji çalışmalarının da Türk entelektüelleri üzerindeki etkileri de tartışılmaktadır. Bunların yanı sıra Atatürk'ün yaşamının son on yılında odaklandığı entellektüel çalışmalar da incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Atatürk, Antropoloji, Türk Tarih Tezi, Güneş-Dil Teorisi, Arkeoloji.

Abstract

The book gives a description as well as an analysis of the anthropological works achieved during the Ataturk Period and examines the Turkish History Thesis, Sun-Language Theory and the perceptions of races back then. Besides, a thorough analysis of historical studies in the Early Republican Period is included. The book discusses the global anthropological studies' effects on the Turkish intelligensia. Additionally, Ataturk's intellectual studies that he focused in the last decade of his life are analyzed.

Keywords: Mustafa Kemal Ataturk, Anthropology, Turkish History Thesis, Sun-Language Theory, Archeology.

Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde öğretim üyesi olan Prof. Dr. Zafer Toprak'ın Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji adlı kitabı Doğan Kitap tarafından geçtiğimiz aylarda yayımlandı. Toprak, kitabını "bir entelektüel arkeoloji çalışması" olarak tanımlıyor. Bu tanımın yanı sıra eserinin amacının "Atatürk'ün düşünce dünyasına ışık tutma(k)" olduğunu da belirtiyor. Atatürk'ü mutlak bir şekilde öven veya eleştiren yorumların eleştirisini yapan yazar, düşünsel kimliklerin düzlemsel (lineer) bir çizgi izlemediğini savunuyor ve buna göre dönemin "fay hatlarının" izlerini sürmeye çalışıyor. Çalışmasının başında tarih yazımında yöntem sorununa değinen yazar, anakronizme düşmeden süreklilik ve kesinti sorunsalını Türkiye üzerinden çözümlenebilmek için 1912-1922 Uzun Cihan Harbi'nin getirdiği dönüşümlerin incelenmesinin gerektiğini savunuyor. Bu bağlamda, bilimsel ve kültürel devrim çabaları çerçevesinde Türk kimliğinin oluşturulması çabalarının düşünsel kaynaklarını "Batı'da oluşan fikir hareketleri" çerçevesinde analiz ediyor. Toprak'ın kitabındaki 18 makalenin 9'u daha önce Toplumsal Tarih dergisinde yayımlanmış ve yeniden gözden geçirilerek kitaba konulmuş. Geri kalan 9 makale ise kitabın konu bütünlüğünü tamamlamak için yazılmış kısımlar.

Toprak, kitabın ilk bölümünde Batı yazımında antropososyolojinin nasıl oluştuğunu, sosyoloji içinde kabul görülüp görülmediğini 19. YY'dan 20. YY'a kadar giden bir süreçte ayrıntılarıyla ele alıyor. Fransız ve Alman düşünürlerin ırk temelli ve kafatası ölçümlerine dayalı çalışmaları ve Darwin'in Evrim Kuramı'nı sosyal ilişkilerle bağdaştırmaya çalışan eserler kronolojik ve tematik bir biçimde anlatılıyor. Bu çalışmaların Türkiye'de de takip edilmiş olduğunu ve antropolojinin "akademik bağlamda ilk gündeme gelen bilim dalı" olduğunu belirten yazar, sağlık politikalarına çok önem veren Cumhuriyet yönetiminin "ırkı saflaştırma"ya yönelik girişimlerinin olmadığını belirtiyor. Buna göre Türkiye arı ırk kuramların karşı tezler geliştirmek için brakisefal tezleri desteklemeye başlamış ve Türklere atfedilen alt ırk iddialarını çürütmek için çabalamıştı. Bu

politika çerçevesinde ve Afet Hanım'ın tezi kapsamında 64.000 kişinin kafatası ve fiziksel özelliklerinin ölçümü yapılmış ve Türk ırkının brakisefal ırk içerisinde olduğu ispatlanmaya çalışılmıştı. Afet İnan'a göre insan topluluklarının ana kaynaklarından biri Anadolu'ydu ve Türkler de bu grupların bir parçasıydı. Atatürk dönemindeki ırksal bakış açısını Toprak şu cümlelerle açıklamaktadır:

“...Tek Parti döneminde ırk sorunu, hiç olmazsa bilim dünyasında etnik temele dayanmıyordu. İnsanlar Türk, Kürt, Laz, Çerkez gibi etnik ayırma uğramıyor, brakisefal, mezosefal ve dolikosefal türü fiziki tasnif görüyorlardı. Brakisefal bir Kürt ya da Laz, dolikosefal bir Türk'e oranla daha “mütekamil”di. Ancak, biyoloji kitaplarında bu tür bir tasnif gündeme gelmişse de, tarih kitaplarında ırk konusunda yine de bir uyarıda bulunmak gereği duyulmuştu. Yukarıda belirtildiği gibi, kafatası ölçüleri ırkları ayırmak için güçlü bir etmen olmasına karşın toplumsal bağlamda bir değer ifade etmiyordu; bu tür bir tasnif ırkların üstünlük ya da geriliğini göstermiyordu. Son kertede Erken Cumhuriyet'in “ırk sorunu” “defansif”ti. İçer değil, dışa dönüktü. Batı'daki önyargılara, kalıtsal mitlere karşı direnişi simgeliyordu. Türkler de Avrupalılar gibi “uygar” bir “ırk”tan geliyorlardı”¹.

20. YY'ın ikinci çeyreğinde büyük bir siyasi ve ekonomik buhranın içerisine giren Batı'nın Türk düşün dünyası üzerindeki etkilerini tartışan Toprak, Durkheimci sosyolojiyi kendine kaynak alan İttihatçı geleneğe karşı Atatürk'ün antropolojiye yöneldiğini, Kansu ve İnan'ın çalışmalarıyla 1930'larda antropolojinin gelişimi ve Türkiye'nin yükselen ırkçı akımlara karşı savunmacı bir konum aldığını gözler önüne seriyor. Bu yönelimin yanında, ulus inşa sürecini yeni bir tarih anlayışı ile kurmak gereksinimin de önemli bir yere sahip olduğu ve Türk Tarih Tezi'nin bir anlamda "Türlere yeni bir imaj kazandırmak" için biçimlendirildiğinden bahsediyor. Zafer Toprak'a göre: "Türk Tarih Tezi Ankara'nın Anadolu'ya tutunma, bu topraklarda yaşayan insanların

1 Zafer Toprak, *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*, Doğan Kitap, İstanbul, 2012, ss.340-341.

geçmişine gönderme yaparak uygar kimliğini kanıtlama ve çağdaşlığa açılım özlemini ifade ediyordu"². Ancak Toprak'a göre Türk Tarih Tezi sabit kalmamış, zamanla değişim geçirmişti. Akçura, Ali Reşad'ın Türk Tarih Tezi'ni oluştururken Fransız devrimi merkezli yaklaşımını, Avrupa merkezci olmakla eleştirmişti. Akçura, Avrupa'nın ırk temelli bakış açısını bilimsel bulmuyordu.

Türk Tarih Tezi ile paralel gelişen Güneş-Dil Teorisi'nin oluşumu ve lise kitaplarında biyoloji ve evrim kuramlarının nasıl yer aldığından bahsedilirken tarih kitaplarındaki dünyevileşmeden örnekler veriliyor. Toprak, bu değişimlere rağmen Gazi'nin ölümünden sonra özellikle Darwinizm, dinlerin doğuşunu anlatan bölüm ve ırk ayrımcılığı konusundaki uyarı kısımlarının kitaplardan çıkarıldığını da belirtmekte:

"30'lu yıllarda okutulan ders kitaplarında fizik antropoloji doğrultusunda ırk tasnifi yapıldıktan sonra öğrenciyi uyaran şu cümle yer alıyordu: "Bununla beraber ırklar arsında bugün görülen farkların tarih bakımından ehemmiyeti pek azdır. Su fark ırk ayırmak için kuvvetli bir esas olduğu halde, ictimai hiçbir kıymeti yoktur. Irkların üstünlük ve geriliğini göstermez." Atatürk döneminde yer alan bu paragraf onun ölümünden sonra, savaş yıllarında yayımlanan ders kitaplarındaki ırk bahsinde artık yoktu. ırk yine fizik antropoloji bağlamında yorumlanacak, ancak "ırk ayrımcılığı" konusunda bu tür bir uyarıya gerek duyulmayacaktı"³.

Türk Tarih Tezi'ne yönelik güncel eleştirilere karşılık olarak Toprak şöyle demektedir: "Son yıllarda Türk Tarih Tezi birçok yer tarafından Orta Asya'dan göçe ve Türklerin dünyaya yayılışına indirgenmiştir. Oysa romantik öğeler içeren bu göç trafiği 30'lu yılların tarih kitaplarının birkaç sayfasına sıkıştırılmıştı"⁴.

Kitap içerisinde Türk Tarih Tezi, Güneş-Dil Teorisi ve Dil Devrimi'nin gelişimi ve teorisyenleri üzerine tespitler yer alırken, Atatürk'ün antropolojinin öyküsel yönleriyle ilgili yaptığı araştırmalara da değiniliyor. Mu kitası efsanesi de buna dair bir örnek. Son olarak, Atatürk dönemindeki antropoloji çalışmalarının etnik olmaktan ziyade ırksal vurgular içerdiğini göstermek amacıyla Dersim vakası üzerine eğiliniyor. Toprak, bu makaleyi kitaba koyma gerekçesini şu şekilde açıklamaktadır:

"Bu tür bir makaleyi koymamdaki amaç dönemin "ırk" sorunsalının "etnik" olmadığını "antropolojik" bir nitelik taşıdığını kanıtlamak. Diğer bir deyişle "dışlayıcı" olmayan, "kapsayıcı" bir ırk sorunsalının tüm Tek Parti döneminde egemen olduğunu vurgulamak."⁵

2 A.g.e., s. 204.

3 A.g.e., s.371.

4 A.g.e., s.371.

5 A.g.e., ss.14-15.

Bu vakadan Toprak'ın çıkardığı sonuca göre Kürt sorunu devlet katında etnik kaygının ötesinde bir asayiş sorunu⁶. Bu durum, devlet müdahalelerinin zaman zaman güç gösterilerine dönüşmesine neden olmaktadır.

Zafer Toprak'ın çalışması Türkiye'de akademik literatürde Atatürk döneminde yapılmış antropoloji çalışmalarına odaklanarak önemli bir boşluğu dolduruyor. Toprak'ın titiz araştırmaları ve zengin bir bibliyografyaya dayalı yazımı, konuyu ayrıntılarıyla ele aldığı gibi, bu konuda ileride çalışma yapacak araştırmacılara da yol gösterici konumda. Lakin, kitabın makalelerinin dokuzunun önceden yayımlanmış yazılar olması ve bu yazıların konu itibarıyla birbirine çok benzer temel bilgilere sahip olmaları nedeniyle bazı bilgilerin sık sık tekrarına rastlamak mümkün. Örneğin, antropoloji tarihinin anlatımına hem ilk bölümde hem de diğer bazı bölümlerin giriş kısmında bazen oldukça ayrıntılı anlatımlarla rastlamak mümkün. Editoryal süreç içerisinde bu kısımların düzenlenip, tekrarların olabildiğince azaltılması, giriş bilgisi özelliğinde olan kısımların kitabın başında toplanması kitabın akıcılığını arttıracaktır. Aynı şekilde, bölüm içeriklerinin de dağınık olduğu, antropoloji ve tarih arasında gidip gelen konu başlıklarının kitabın bütünselliğini ve sürekliliğini bozduğunu söyleyebiliriz.

Toprak, "Atatürk'ün düşünce dünyasına ışık tutma(k)" amacıyla yazdığı bu kitapta okura, Atatürk'ün yaşamının son on senesinde yaptığı ve desteklediği çalışmaları sunarken aynı zamanda iki savaş arası dönemde genç Cumhuriyet'in ayakta kalma ve kendisine yeni kurulan düzende sağlam bir konum elde etme çabalarına da dair geniş bir çerçeve sunuyor. Benzer çalışmaların artması Cumhuriyet'in kuruluş dönemine dair tartışmaların birçoğunun analitik bir biçimde çözümlenmesine katkıda bulunacaktır.

Gökser GÖKÇAY*

6 A.g.e., s.564.

* Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Öğrencisi, (goksergokcay@gmail.com).